



KIEZEN VOOR HET BRABANT VAN MORGEN

Ruim baan voor
ruimtelijke kwaliteit

NOVEMBER 2023

INHOUD

WOORD VOORAF DOOR PIETER VAN GEEL.....	3
INLEIDING: HET BRABANTS RUIMTELIJK VOORSTEL ALS EEN EERSTE WAARDEVOLLE STAP	4
1. Voorsorteren op de toekomst.....	5
Brabant heeft behoefte aan een nieuw narratief.....	5
Kanteling in ruimtelijk denken	6
De uitvoering begint nu: de kracht van geloofwaardige en betekenisvolle stappen zetten	7
Sturen in onzekerheid: scenario-ontwikkeling, no-regret-aanpak, flexibiliteit en ruimte voor later	8
2. Kiezen voor kwaliteit: richting geven aan regionale en lokale keuzes	9
Sturen op omgevingskwaliteit in een veranderend Brabant.....	9
1. Het natuurlijke water-bodemsysteem reikt toekomstbestendige structuur en condities aan	10
2. De overgangsgebieden als sleutel voor natuurherstel én gidsgebied voor gezondheid, groene waarden en natuurinclusieve landbouw?	11
3. Gezondheid als volwaardig uitgangspunt voor afweging.....	12
4. Sturing op kwaliteit door de dynamiek van wonen en werken te benutten	13
5. Ontwikkel het ruimtelijk instrumentarium door	14
3. Met het ruimtelijk voorstel Brabant in	15
Goede duiding van de kaarten en keuzes in het ruimtelijk voorstel is essentieel voor het vervolg.....	15
De provinciale rol in het vervolg: vanuit het gebied met partnerschap, lef en lenigheid.....	15
Het ruimtelijk voorstel benutten als aanjager van koersverandering	15
De energie en betrokkenheid van inwoners benutten	18
4. Tot slot.....	19
GERAADPLEEGDE BRONNEN	20
EINDNOTEN	21

COLOFON

Begeleidingsgroep:

Floris Alkemade
Remco Beekers
John Dagevos
Pieter van Geel
Ko Hamelink
Jan Janse
Ferry van de Mosselaer
Mariëlle Overboom

Ontwerp/opmaak:

Ontverpia Concept & Vorm

Auteurs:

Ruud Leeijen
Ivka Orbon

Fotografie:

VisitBrabant

CONTACT

BrabantAdvies

Brabantlaan 3, 5216 TV 's-Hertogenbosch
073-3030286
info@brabantadvies.com
www.brabantadvies.com



Met het advies 'Kiezen voor het Brabant van morgen. Ruim baan voor ruimtelijke kwaliteit' bouwen we voort op onze aanbevelingen die we tijdens de totstandkoming van het Brabants ruimtelijk voorstel in een drietal reflectiesessies hebben meegegeven aan de ambtelijke betrokkenen.

Allereerst willen we onze waardering uitspreken over het Brabants ruimtelijk voorstel. Met dit voorstel is een eerste stap gezet op weg naar een nieuw narratief voor Brabant. Daarmee geeft de provincie invulling aan een rijke traditie van Brabant. Om de regie te nemen en vanuit de Brabantse kwaliteiten en opgaven, richting te geven aan de ruimtelijke inbedding van economische, sociaal-culturele en groene ontwikkeling van Brabant.

De uitdaging nu is groot: de vraagstukken in de leefomgeving zijn indringend en urgent en vragen om een daadwerkelijke kanteling in denken en doen. Zoals het Brabants ruimtelijk voorstel terecht zegt: 'het is niet langer de vraag of een opgave wel of niet in een gebied past, maar de vraag is welk Brabant past ons en bij onze Brabanders en willen we zijn in 2050 en verder?'

De kwaliteiten van Brabant wijzen de richting in deze kanteling. De structuur van de beekdalen en de gradiënten in nat en droog, zand en klei helpen de koers te bepalen in een veranderend klimaat. De verschillen tussen stad en platteland, tussen de regio's én tussen de Brabanders mogen geen kloof gaan vormen, maar moeten een kracht zijn. Want in Brabant kiezen we voor samenhang en samenwerking, om verschillen te overbruggen. Ook dat is traditie.

Met dit voorstel is een eerste bod neergelegd bij het Rijk. Het is bovenal een openingsbod richting de Brabantse partners en inwoners om het proces van ontwikkelen, afwegen en kiezen in te gaan. De wereld houdt bovendien niet op bij de Brabantse grens: ook de buurprovincies en de buurlanden zijn onmisbare partners in de vormgeving van deze kanteling en de daaruit voortvloeiende keuzes.

Het zal voor het Brabants bestuur niet eenvoudig zijn om de aangekondigde kanteling vorm en invulling te geven. De dagelijkse bestuurlijke praktijk is complex, de koers is nog niet altijd even helder uitgekristalliseerd, bestaande praktijken en routines zijn hardnekkig en de uitvoeringskracht is een zorgenkind, zo constateerden we eerder ook in ons advies '[Visie, lef en partnerschap](#)'. Maar niet alles hoeft in één keer. Het zetten van geloofwaardige betekenisvolle stappen is cruciaal. En ook daar benoemen we een kracht van Brabant: vernieuwen en innoveren door te doen en de lessen eruit trekken om te verbeteren.

Dat brengt ons tot een laatste traditie van Brabant: die van strategische reflectie en consultatie, voor de vinger aan de provinciale pols. In deze traditie waarderen we de ruimte die de provincie geeft aan onze inbreng, nu en in het vervolg.

Pieter van Geel
Voorzitter Provinciale Raad voor de Leefomgeving



HET BRABANTS RUIMTELIJK VOORSTEL ALS EEN EERSTE WAARDEVOLLE STAP

De provincie werkte de afgelopen maanden in opdracht van het Rijk samen met partners aan het Brabants ruimtelijk voorstel. Een voorstel dat laat zien hoe Brabant de opgaven van het Rijk verbindt aan de Brabantse ambities. Daarmee zet Brabant een eerste waardevolle stap in het integraal duiden en ruimtelijk vertalen van deze opgaven in de Brabantse fysieke leefomgeving.

Deze stap wordt gezet in het licht van de complexe opdracht van het Rijk om binnen een strak tijdsbestek een ruimtelijk voorstel te maken, als bouwsteen voor de landelijke Nota Ruimte. De kaders voor de opdracht zijn met 26 Rijksprogramma's verre van eenduidig. Op veel onderdelen is nieuw kabinetsbeleid nodig. Het ruimtelijk voorstel staat bovendien niet op zichzelf: het bouwt voort op vastgesteld beleid, zoals de Omgevingsvisie, de Omgevingsverordening en de Brabantse verstedelijkingsstrategie en loopt parallel aan de totstandkoming van het Brabants Programma Landelijk Gebied en de besluitvorming over het Beleidskader Leefomgeving.

Met het Brabants ruimtelijk voorstel staat ook ruimtelijke ordening weer op de provinciale kaart en krijgt de regierol van de provincie in ruimtelijke processen en opgaven invulling. Tegelijkertijd is de uitdaging om met de nieuwe opgaven de Brabantse omgevingskwaliteit te versterken, een collectieve opdracht voor Brabant. Het ruimtelijk voorstel is bovendien nooit af, net zomin als het gesprek erover. Juist in de komende periode ligt er een bijzondere uitdaging om samen met partners te werken aan een toekomstbestendige inrichting van Brabant, waarbij denk- en ontwerpkraft, bestuurlijke keuzes én uitvoeringskracht hand in hand moeten gaan.

BrabantAdvies was onderdeel van het proces voor de totstandkoming van het Brabants ruimtelijk voorstel. Tijdens drie gezamenlijke 'boven de kaarten'-bijeenkomsten met de ambtelijke betrokkenen van de provincie reflecteerden raadsleden van de vier raden van BrabantAdvies op de aanpak en plannen voor het ruimtelijk voorstel. Deze bijeenkomsten hebben we bijzonder gewaardeerd: door het open proces was er volop ruimte voor een goede inhoudelijke dialoog over de uitdagingen voor Brabant, de ruimtelijke vertaling daarvan en de daarin te maken keuzes. Uiteraard doen we als BrabantAdvies daarbij graag de handreiking om in het vervolgproces, vanuit onze onafhankelijke rol, betrokken te zijn en in gesprek te blijven.

De eerste reflectiesessie vond plaats op 19 oktober 2022. Tijdens de tweede sessie (23 juni 2023) reflecteerden we op de eerste denkrichting van de provincie voor het concept ruimtelijk voorstel. Tijdens de derde sessie (3 oktober 2023) stonden de kaarten centraal. De verslaglegging van deze drie sessies vindt u [hier](#).

Ondanks dat een advies op papier de rijkdom van het Brabants ruimtelijk voorstel geen recht doet, geven we graag onze belangrijkste aanbevelingen en reflecties mee aan het Brabantse bestuur. Dit advies hebben we opgebouwd langs drie lijnen: 'Voorsorteren op de toekomst', 'Kiezen voor kwaliteit: richting geven aan regionale en lokale keuzes' en 'Met het ruimtelijk voorstel Brabant in'.

1. VOORSORTEREN OP DE TOEKOMST

Brabant heeft behoefte aan een nieuw narratief

Brabant kent een rijke traditie van ruimtelijke ordening. Van het [Welvaartsplan van De Quay](#) (1947) en het [Ontwikkelingsplan](#) (1965) tot het Manifest Brabant (1997), vertaald naar het Streekplan en recentere ruimtelijke concepten als het Mozaïek van Brabant (2014). Deze plannen gaven niet alleen antwoorden op de ruimtelijke uitdagingen van die tijd, maar waren onderdeel van sociaaleconomische, culturele en landschappelijke overwegingen. Daarmee boden deze plannen een Brabants narratief: een wenkend perspectief voor de toekomst met een vertaling naar de ruimtelijke inrichting van Brabant.

‘Brabant heeft een narratief nodig. Geen procedureel, maar een inhoudelijk verhaal. Een verhaal met perspectief. Waarin naast de reeds bestaande opgaven ook de transitie een plek krijgen. Werken vanuit gedeelde waarden en daar ook aan vasthouden, maakt het ruimtelijk verdelingsvraagstuk minder politiek.’

Brabant staat nu aan de vooravond van een grote verbouwing. In de schaarse ruimte die Brabant heeft, moet veel gebeuren. De klimaatverandering is een gegeven en heeft effecten op natuur, gezondheid, wonen en werken. Dat vraagt nu om ruimtelijke antwoorden. De verduurzaming van de economie en de energietransitie brengen nieuwe ruimtelijke uitdagingen met zich mee. Langetermijnopgaven als deze moeten zich bovendien verhouden tot kortetermijnurgenties zoals het woningtekort en de stikstofaanpak, waar veel politieke en bestuurlijke aandacht naar uitgaat.

Fundamenteel andere aanpak

De benadering van de ruimtelijke opgaven is geen ‘business as usual’. Deze opgaven vragen om een fundamenteel andere aanpak, met routines en werkwijzen die uitnodigen tot vernieuwende oplossingen en toepassing van meervoudig ruimtegebruik. In Brabant, sterk in samenwerking en innovatie, schuilen de antwoorden op de vraagstukken van vandaag en morgen.

Dat begint met een nieuw narratief, een verlangend beeld met gevoel voor de urgente vraagstukken van vandaag én morgen. Een helder, verbindend en eerlijk verhaal dat richting geeft aan de uitvoering en antwoorden geeft over hoe Brabant de grote opgaven wil oppakken binnen de schaarse ruimte en de draagkracht van het natuurlijk systeem. Welk Brabant willen we zijn? Hoe behouden en versterken we mét deze opgaven de kwaliteiten van Brabant? Hoe vullen we de samenhang tussen stad en buitengebied in? Wat kunnen we leren van het verleden: hoe het landschap is gevormd, hoe we historisch met bodem en water omgingen, hoe de stedenband een rol speelde? Hoe geven we betekenis aan Brede Welvaart en vermijden we dat Brede Welvaart een nieuwe manier is om langs elkaar heen te praten? Hoe gaan we om met de verschillen tussen regio's in Brabant die eerder groter dan kleiner lijken te worden? ([BrabantKennis, 2023](#)). Hoe geven we belangrijke waarden zoals gezondheid een plek en geven daarmee invulling aan de provinciale ambitie van drie gezonde levensjaren erbij in 2030? Hoe benutten we daarbij de innovatiekracht van Brabant? En: wat krijgt geen plek meer in Brabant?

Brabant Bekenmetropool

De landschapstriennale 2021 vond in Brabant plaats en werd samengesteld door curator Marco Vermeulen. Tijdens de slotmanifestatie pleitte hij voor een nieuw landschapsfundament onder de titel ‘Bekenmetropool’. Als krachtige Brabantse tegenhanger van de deltametropool. Een term die recht doet aan de structurerende werking van de beekdalen, met de logica van het water en de ondergrond als identiteitsvormend, ook voor de kracht van de stedenband. De term was ook een reactie op de eerdere term van Mozaïekstad, die volgens Vermeulen teveel tot een vrijbrief heeft geleid om overal alles toe te laten.

<https://landschapstriennale.com/archief/editie-2021/kroniek/>



Kanteling in ruimtelijk denken

Er is een ruimtelijk verhaal nodig dat loskomt van de sectorale blik. Sociale rechtvaardigheid voor nu én toekomstige generaties, ecologische veerkracht en economische ontwikkelruimte staan immers niet op zichzelf. Het Brabants ruimtelijk voorstel is daartoe een mooie eerste stap. Dat verhaal moet vertaling krijgen in concrete uitgangspunten, moet uitnodigen tot een lerende ontwerpende aanpak om uit te voeren en nieuwe praktijken te ontwikkelen en moet de basis zijn om nieuwe initiatieven te toetsen.

In de Brabantse Omgevingsvisie zijn de hoofdopgaven en de kernwaarden voor het handelen van de provincie benoemd. Met breed, rond en diep werken is een integrale werkwijze geïntroduceerd: ruimte bieden voor participatie en meerwaarde. Met het Brabants ruimtelijk voorstel is een eerste stap gezet naar de vertaling van deze opgaven in een nieuw inhoudelijk narratief voor Brabant. De provincie heeft met ontwerpkracht de bestaande situatie, de identiteit van de gebieden en de opgaven bij elkaar gebracht. De kanteling in ruimtelijk denken is er in aangekondigd: van kwantiteit(sdenken) naar kwaliteit(sdenken), vanuit de vraag 'welk Brabant past bij ons en onze Brabanders in 2050 en verder?' Met de perspectieven en de ontwikkelrichtingen van het Brabants ruimtelijk voorstel zijn de eerste contouren getekend en worden de eerste rudimentaire keuzes zichtbaar.



De perspectieven en kaarten van het Brabants ruimtelijk voorstel laten zien hoe relevant het schaalniveau van de provincie is om de ruimtelijke structuren vorm en invulling te geven. Het bodem- en watersysteem vraagt om (boven)regionale ordening. Ook de dynamieken in de ondergrond en bovengrond houden zich niet aan lokale grenzen. Veranderingen in functies als industrieclusters, energie-infrastructuur en mobiliteit nopen tot een samenhangende ruimtelijke vertaling¹. In het ruimtelijk voorstel vertaalt zich dat in de gebiedsindelingen (op basis van het bodem- en watersysteem) en in deelgebieden en focusgebieden (op basis van de opgaven en de transities).

Het is zaak om de komende tijd het ruimtelijk verhaal verder te laden en te verrijken in samenwerking en wisselwerking met Brabantse gemeenten en waterschappen, andere partners, Brabantse inwoners en het Rijk. Als een doorlopend verhaal, een permanent gesprek over de toekomst van Brabant. Om in het omgevingsbeleid verder te bouwen aan de koers, keuzes te maken, in gesprek te gaan over waar het beter kan of waar het roer echt om moet. En uit te gaan voeren.

ACHTERGROND

Het Brabants ruimtelijk voorstel is opgebouwd uit drie perspectieven: Natuur en landbouw, Ordende netwerken voor energie en (circulaire) economie en Leefbare steden en regio's. Voortbouwend op de bestaande structuren in Brabant worden deelgebieden in kaart gebracht: de Zuidelijke zandgronden, de Noordelijke zandgronden, de Zeekleipolders en het Rivierengebied. Op basis van opgaven waar Brabant voor staat, zijn een vijftal focusgebieden benoemd: NOVEX-gebied de Peel, Powerport Moerdijk, Naad van Brabant, het Groene Woud en Brainport. In deze focusgebieden stapelen de opgaven en transities zich en staat de omgevingskwaliteit onder druk.

De uitvoering begint nu: de kracht van geloofwaardige en betekenisvolle stappen zetten

Een gedeelde visie op de toekomst van Brabant krijgt met het Brabants ruimtelijk voorstel vorm. Het is daarom zaak om het langetermijn- en het kortetermijnperspectief aan elkaar te gaan verbinden. Ruimtelijke keuzes hebben een lange levensduur. De keuzes van nu zijn bepalend voor het Brabant in 2050. Het zetten van geloofwaardige, betekenisvolle stappen op korte termijn die bijdragen aan het langetermijnperspectief is daarom cruciaal. Alleen zo ontstaat draagvlak voor de koers: mensen gaan zich pas achter langetermijndoelen stellen als ze zien dat de stap die vandaag wordt gezet geloofwaardig is en in de juiste richting beweegt. Het ruimtelijk voorstel biedt dus een wenkend perspectief op basis waarvan terug geredeneerd moet worden: welke keuzes zijn nu nodig? Welke geloofwaardige stappen zetten we nu om de gewenste toekomst dichterbij te brengen?

‘De politiek is gewend om vooruit te kijken vanuit het heden, vaak voor enkele jaren.

Het Brabants ruimtelijk voorstel biedt de kans om vanuit een wenselijke toekomst terug te kijken naar wat er in het heden nodig is om die toekomst te bereiken.’

Opnieuw durven afwegen

In het ruimtelijk voorstel tekenen op basis van de inventarisatie de dilemma's zich al af. Het inzichtelijk maken van deze dilemma's, keuzes maken en ook opnieuw durven afwegen is nodig. Een heroverweging is binnen de bestaande kaders en routines niet eenvoudig en niet alles kan in één keer. Zeker in het ruimtelijk-fysiek domein zijn afspraken vaak het resultaat van al lang geleden ingezet beleid. We vergeten soms dat bestuurders ook de hitte van de dag dragen. Een simpele oproep om 'door te pakken' werkt niet. Maar bestuurders moeten wel de marges verkennen en verder durven gaan. Er zijn immers altijd belangen of uitzonderingen om die stap niet te zetten. De provincie is geloofwaardig als ze zelf al te werk gaat in lijn met het nieuwe narratief, keuzes goed uitlegt en gemeenten stimuleert en helpt om dat met nieuwe plannen ook te doen.

Twee voorbeelden waarin eerdere plan- en besluitvorming en bestaande routines nog dominant zijn.

De plannen voor een grootschalig vakantiepark Waterpark Dommelsvoort zijn al langer dan 10 jaar oud. Recent meldde zich een nieuwe initiatiefnemer die het plan, weliswaar in aangepaste vorm, weer heeft opgepakt. De MER-procedure is opnieuw doorlopen op basis van actuele inzichten op het gebied van stikstof, duurzaam bouwen etc. De vraag die we in ons advies hebben opgeworpen is of een fundamentele heroverweging aan de orde had moeten zijn. Past het plan nog in de bredere gebiedsvisie, vanuit het principe 'bodem en water sturend'? En welke effecten heeft het park voor de vitaliteit van de bestaande en wellicht verouderde parken?

BrabantAdvies, 2022, advies Waterpark Dommelsvoort

Er zijn plannen voor de realisatie om 3,5 miljoen m³ water per jaar in de omgeving van Kruisland op te pompen en te zuiveren tot drinkwater, terwijl de urgentie om minder grondwater in Brabant te onttrekken in bestuurlijke afspraken onderstreept is. De wettelijke taak om te voorzien in drinkwater weegt in dit geval nog zwaarder dan minder grondwater onttrekken. Nemen we de effecten voor de lange termijn voldoende mee? In ons advies voor dit project riepen we op om ook te laten zien hoe inhoud wordt gegeven aan de nieuwe afspraken om in te zetten op maatregelen die een duurzaam gebruik van grondwater en drinkwater bevorderen, zodat er in de toekomst daadwerkelijk minder grondwater onttrokken wordt.

BrabantAdvies, 2023, advies nieuwe waterwinning in Kruisland



Sturen in onzekerheid: scenario-ontwikkeling, no-regret-aanpak, flexibiliteit en ruimte voor later

Het Brabantse narratief in de vorm van het ruimtelijk voorstel richt zich op het jaar 2050. Van veel autonome ontwikkelingen is echter allerminst zeker hoe ze uitpakken voor Brabant. Dat ruimtelijke ingrepen ten behoeve van klimaatadaptatie nodig zijn, staat buiten kijf, zo blijkt ook uit de klimaatscenario's van het KNMI. Maar welke effecten heeft dat voor onze gezondheid, wat betekent dat voor onze voedselzekerheid en hoe pakt dat uit voor onze natuur in Brabant? Omgevingsscenario's kunnen helpen om het denken verder op te rekken, ons bewuster te worden van deze ontwikkelingen, de ongemakkelijke vragen te stellen en daarop ook beleid aan te passen.

'Zet het ruimtelijk voorstel in als een polaroidfoto waarop voor bepaalde delen van Brabant scherp in beeld is wat er moet gebeuren en waar andere delen minder scherp zijn.'

Ook een aantal beleidsambities zijn nog moeilijk ruimtelijk te vertalen. Dat het focusgebied Powerport Moerdijk een essentiële rol gaat vervullen in de energie- en grondstoffeninfrastructuur, is vanuit de ligging en aanwezige 'assets' een logische keuze. Tegelijkertijd is de benodigde ruimte voor circulaire productie nog niet uitgekristalliseerd en zijn er grote onzekerheden verbonden aan de toekomstige inrichting van de energienetwerken, zowel onder als boven de grond. Ook dat dwingt om verder te verkennen: hoe de inzet op circulaire productie de vraag naar type werklocaties en mobiliteitsstromen verder gaat bepalen. En hoe centrale en decentrale energievoorzieningen zich tot elkaar gaan verhouden, met rekenschap voor veiligheid, energiezekerheid en onderlinge afhankelijkheden.

No-regret aanpak: behouden van werklocaties met hogere milieucontouren voor circulaire productie

In ons advies 'Werklocaties toekomstproof' uit 2019 hebben we gepleit voor een no-regret aanpak om de ontwikkeling van circulaire economie ook ruimtelijk te faciliteren: het behouden, en dus niet afwaarderen, van multimodale werklocaties met hogere milieucontouren is daarin cruciaal. Dit omdat de inzet op circulariteit voor verschillende ketens kan gaan betekenen dat deze categorie werklocaties hard nodig is om toekomstige productieruimte te behouden en grondstoffen en afval te kunnen hergebruiken. Uiteraard kan vervolgens nog steeds de inzet zijn om deze industrie uit te dagen ook die processen steeds schoner te maken. Het recent verschenen programma 'Ruimte voor economie' van het Ministerie van EZK onderstreept het belang van behoud van ruimte voor verduurzaming van productie, ook in de concurrentie met de woonopgave. In Noord- en Zuid-Holland is dit al expliciet gemaakt, waarbij met gemeenten afspraken zijn gemaakt om transformatie van werken naar wonen op een aantal plekken te voorkomen.

BrabantAdvies, 2019, Werklocaties toekomstproof

Waar opgaven nog niet helder zijn, is het de kunst om er toch zo goed mogelijk op voor te sorteren en flexibiliteit in te bouwen. Zodat ruimte overblijft voor oplossingen die later scherper worden. In de uitwerking van het ruimtelijk voorstel is het van belang om te voorzien in 'no regret-maatregelen': om dingen te doen of juist dingen te laten (bijvoorbeeld maximaal inzetten op inbreiding en ruimte openlaten of het niet afwaarderen van werklocaties in de hogere milieu-categorie). Daarbij past een iteratieve en adaptieve benadering om gaandeweg nieuwe afwegingen te kunnen maken. Kennisontwikkeling en een lerende houding en tussentijds bijsturen is daarin cruciaal. De provincie kan kwantitatieve en kwalitatieve inzichten helpen in beeld te brengen, scenario-denken onderdeel maken van beleidsafwegingen en data ter beschikking stellen.



2. KIEZEN VOOR KWALITEIT: RICHTING GEVEN AAN REGIONALE EN LOKALE KEUZES

Sturen op omgevingskwaliteit in een veranderend Brabant

Het Brabants ruimtelijk voorstel neemt de Brabantse kwaliteiten als basis. Op de kaarten ontstaan de ruimtelijke structuren die voortbouwen op de landschappelijke, cultuurhistorische en economische kwaliteiten van Brabant. Door deze structuren te ontrafelen komen landschapscondities in beeld die richting geven aan wat er wel en niet kan op welke plek. De structuren bepalen de spelregels voor ruimtelijke ontwikkelingen, bieden inspiratie en geven houvast voor de toekomst.

‘Je kunt bij een keuzeproces kiezen voor de kaasschaaf of voor de aanpak volgens het beeld Venus van Milo. Ook zonder armen heb je nog een mooi beeld.’

Dat de kwaliteiten en duurzame structuren van Brabant in dit ruimtelijk voorstel zichtbaar zijn geworden, zal inspireren, maar ook disciplinerend werken voor regionale en lokale ruimtelijke keuzes. De bewustwording dat niet alles overal kan, groeit. Tegelijkertijd leert de ervaring dat de neiging om de korte termijn leidend te laten zijn en lastige keuzes vooruit te schuiven hardnekkig is. De grootschalige logistiek heeft in Brabant tot voor kort alle ruimte gekregen, het actuele vraagstuk van de netcongestie tekende zich 10 jaar geleden al af, dat de landbouw in de huidige vorm niet door kan, is al decennia bekend, in de woonopgave voert de roep om snelle uitbreiding al snel de boventoon.

In de uitwerking van het ruimtelijk voorstel vragen we daarom aandacht voor sturing, om het kwaliteit(s)denken ook bij regio's en gemeenten top of mind te maken, te stimuleren en te borgen. De structurerende keuzes zullen in de gebieden concreet invulling moeten krijgen. En instrumentarium moet dit helpen mogelijk te maken. Daartoe geven we graag nog handreikingen mee, juist voor de vraagstukken waar in Brabant werk aan de winkel is.



1. Het natuurlijke water-bodemsysteem reikt toekomstbestendige structuur en condities aan

Het bodem-watersysteem speelt een bepalende rol in de toekomstbestendige ruimtelijke structuur van Brabant. Het Brabants ruimtelijk voorstel geeft 'bodem en water sturend' een duidelijke plek 'in de basis'. Het ruimtelijk voorstel laat zien dat er een nieuwe logica ontstaat door functies te enten op de draagkracht van water en bodem. Er tekent zich daarmee een ruimtelijke structuur af die wordt bepaald door kwel- en infiltratiegebieden, de voor Brabant kenmerkende beekdalen, rivieren en aanwezigheid van zoet en zout water. Een netwerk van haarvaten rondom het hart van Brabant. De inzet op het herstel van het water-bodemsysteem leidt vervolgens tot een gebiedsindeling: de zuidelijke en noordelijke zandgronden, de zeekleipolders en het rivierengebied. De landschapscondities geven de randvoorwaarden voor ruimtelijke keuzes die voortkomen uit de opgaven. Niet alles kan overal. Voor de verdere uitwerking van 'bodem en water sturend' geven we de volgende aandachtspunten mee.

'Niets is zo politiek geladen als water en bodem. Maar je kan het ook omdraaien. De kwaliteiten van water en bodem zijn a-politiek, het is de natuur. En juist aan die kant ontstaan nu de problemen. De basis is: neem niet wat politiek geladen is, maar wat fysiologisch zo is. Redeneer van daaruit terug naar wat dat betekent voor politieke systemen, voor partijen die in de ruimte actief zijn. Dat is een methode om het verhaal op orde te brengen. Zo kan een stevigere fundering ontstaan, omdat de politieke lading volgt uit logische ingrepen.'

Floris Alkemade (Gebiedsontwikkeling.nu, 2022)

Kennis samenbrengen is de eerste stap

Het is allereerst cruciaal dat de provincie, in samenspel met waterschappen, gemeenten, buurprovincies, buurlanden en het Rijk, de kennis over water en bodem samenbrengt. Zeker bij veel gemeenten ontbreekt de kennis over bodem en water. Zij ervaren 'bodem en water sturend' nog als top-down beleid, terwijl de kennis ervan voor de lokale interventies en ruimtelijke besluiten zo relevant is. Op het maaiveld gebeurt nog weinig. Juist nu de omgevingsplannen en de gebiedsgerichte aanpakken volop in ontwikkeling zijn, is het nodig om er concrete vertaling aan te kunnen geven en afspraken te maken over wat deze condities betekenen voor de ruimtelijke inrichting en de beleidskeuzes op verschillende schaalniveaus. Daarnaast zijn er ook nog investeringen nodig in kennis over de bodem(kwaliteit), dat nog onontgonnen gebied is. Een Community of Practice voor gemeenten, samen met waterschappen en bijvoorbeeld de grote terreinbeheerders zou hier bijvoorbeeld helpend in kunnen zijn.

Inzoomen en uitzoomen blijft relevant

Het bodem-watersysteem is fijnmaziger dan de grove gebiedsindeling van de noordelijke en zuidelijke zandgronden, de zeekleipolders en het rivierengebied. Het is bij lokale interventies ook nodig om rekenschap te geven van de samenhang binnen een stroomgebied en afwenteling op elders te voorkomen. Het stroomgebied houdt bovendien niet op bij de provinciegrens: voor het vraagstuk van verzilting is de samenwerking met Zeeland cruciaal, voor de zoetwaterinlaat van de Maas is samenwerking met Frankrijk, België en Duitsland relevant. Kortom, inzoomen en uitzoomen blijft relevant.

Bodem- en water sturend vraagt om een andere RO-benadering

De noodzaak van hogere grondwaterstanden en de kenmerken van de bodem gaan bepalen welk type landgebruik waar mogelijk is. Dat leidt ertoe dat geschiktheid voor verschillende functies beter afgewogen moet worden en dat simpele bestemmingen als 'landbouw' uit het RO-beleid niet meer voldoen. De conditionaliteiten van de omgeving gaan bepalen welk type landbouw waar geschikt is. Dat vraagt om een goede borging van die keuzes in RO-beleid. Voor verstedelijking ontwikkelde de provincie bijvoorbeeld de signaleringskaart die de geschiktheid van een gebied voor stedelijke uitleg in relatie tot een klimaatbestendig en waterrobuust systeem op hoofdlijnen in beeld brengt. Een toekomstbestendige inrichting vraagt echter om meer dan signaleren. Durven we, als de kortetermijnbelangen groot zijn, ook nee te zeggen? Kan signaleren ook echt een stoplicht betekenen? En hoe wegen we de risico's van de keuzes af en wie staat daarvoor aan de lat? Zijn we in staat om op basis van deze condities aan te reiken wat er wel kan en perspectief te bieden voor gewenste ontwikkelingen?

2. De overgangsgebieden als sleutel voor natuurherstel én gidsgebied voor gezondheid, groene waarden en natuurinclusieve landbouw?

De begrippen 'overgangsgebieden en transitiegebieden' – in de directe omgeving van Natura 2000 gebieden – zijn relatief nieuw, maar relevanter dan ooit. Het zijn gebieden die, samen met de bufferzones rondom de beekdalen, de sleutel zijn voor een duurzaam herstel van biodiversiteit en natuur. In deze gebieden zijn aanpassingen hard nodig die gericht zijn op het herstellen van natuurlijke processen, zoals de waterhuishouding, waterkwaliteit en de onderling verbonden ecosystemen in het landschap.

'Verken de status van de overgangsgebieden. Want ook dat zijn focusgebieden.'

Het borgen van omgevingskwaliteit in deze gebieden lijkt momenteel van niemand. Zolang het principe 'peil volgt teelt' in deze gebieden nog wordt toegepast, zal de spanning tussen natuur en landbouw in deze gebieden alleen maar toenemen. Dit terwijl juist de overgangsgebieden ook kansen bieden om invulling te geven aan een gezonde en uitnodigende leefomgeving, recreatie en natuurinclusieve landbouw en ondernemerschap. Met de Groenblauwe dooradering die deze gebieden verbindt, is bovendien een belangrijke impuls mogelijk voor het herstel van de relatie tussen voedselproductie en natuur: de Groenblauwe dooradering zorgt voor de omliggende landbouw voor CO₂-vastlegging, waterretentie, bestuiving en plaagreductie.



Maar met het trekken van een lijn op de kaart van één kilometer voor Natura 2000-gebieden en vijfhonderd meter voor Natte Natuurparels ontstaat er een harde begrenzing van overgangsgebieden. Dit is een beleidskeuze, dus het is nodig om deze keuze en de effecten ervan expliciet te maken. Het beheer van overgangsgebieden moet gebaseerd zijn op de specifieke landschapscondities van het betreffende gebied. Hoe dit te borgen vraagt om verkenning, ook via de route van het Brabants Programma Landelijk Gebied. Dan is de vervolgvraag of en hoe dit vast te leggen in de Omgevingsverordening. En welke kaders en instrumenten kunnen helpen om binnen die condities in gebieden tot creatieve en innovatieve oplossingen te komen, lokaal draagvlak te creëren en de gewenste doelen te bereiken. De provincie kan hierbij putten uit de hoopgevendende ervaringen die het Groen Ontwikkelfonds al heeft opgedaan met het Ondernemend Natuurnetwerk. Met volop initiatieven uit de samenleving, die invulling geven aan ondernemen mét natuur.

We pleiten daarom voor heldere kaders, maar mét ruimte voor maatwerk om zo te kunnen kiezen voor kwaliteit. Heldere kaders zodat de beperkingen in de begrensde gebieden voldoende hard zijn om te kunnen handhaven, zo leren we uit de Reconstructie. Maar ook met voldoende flexibiliteit voor maatwerk als dit leidt tot meerwaarde en kwaliteitsverbetering van rode, groene en blauwe waarden. En tot slot is het afwaarderen van gronden een interventie die hard nodig zal zijn om natuurinclusieve ondernemers in deze gebieden ook structureel perspectief te bieden.

3. Gezondheid als volwaardig uitgangspunt voor afweging

De provincie heeft de ambitie 'Drie gezonde levensjaren erbij voor iedere Brabander in 2030', daarmee de noodzaak en de intentie illustrerend om gezondheidswinst te bewerkstelligen. Voor de Brabander vormt gezondheid de belangrijkste factor voor de ervaren brede welvaart. Dit geldt nog meer voor de jongere generatie dan voor de middelbare en oudere generatie (Het PON & Telos 2023). Brabanders maken zich in toenemende mate zorgen over kwesties die een directe of indirecte impact hebben op hun gezondheid zoals de leefomgevingskwaliteit, klimaatverandering, bestaanszekerheid en betaalbaarheid en toegankelijkheid van zorgvoorzieningen (GGD 2023). Zaken die direct of indirect een ruimtelijke component hebben. Het is daarom relevant om de belangrijke plaats die gezondheid als kernwaarde inneemt in de belevingswereld van Brabanders te onderkennen.

'De steeds intensievere benutting van de ruimte leidt tot grote uitdagingen bij het realiseren van een gezonde leefomgeving.'

In de drie ruimtelijke perspectieven van het ruimtelijk voorstel ontbreekt het gezondheidsperspectief echter nog. Voorkomen moet worden dat, hoewel impliciet benoemd, deze thema's van de gesprekstafel vallen, omdat ze niet expliciet in het kaartbeeld zijn benoemd. Het ruimtelijk voorstel biedt momentum om samen met lokale en regionale partijen de inrichting van een gezonde leefomgeving te concretiseren. De provincie hoeft, als het gaat om het leggen van de relatie tussen omgevingskwaliteit en gezondheid, niet van nul te beginnen. De Brabantse Omgevingscan (BrOS), waarvoor de Brabantse GGD'en en Telos in 2019 de nationale 'Aan de Slag met de Omgevingswet'-prijs hebben gewonnen, biedt mogelijkheden om de verbinding te leggen tussen de kwaliteit van de ruimtelijke leefomgeving, de beleving daarvan en gezondheid.



4. Sturing op kwaliteit door de dynamiek van wonen en werken te benutten

De forse ruimtevraag voor wonen en werken in Brabant vraagt om een koerswijziging. Uitgangspunten als 'bodem en water sturend' en 'inbreiding voor uitbreiding' zijn geland in ruimtelijke afweegkaders, zoals de Brabantse verstedelijkingsstrategie. De perspectiefkaart Leefbare steden en regio's borduurt hierop voort. Maar deze uitgangspunten bieden nog niet de garantie dat er ook naar gehandeld wordt. Immers, op elke regel is een uitzondering mogelijk en elke afweeggladder biedt ruimte. De markt krijgt veel ruimte en sturing op de uitgangspunten vraagt politieke wil.

'Een fundamentele koerswijziging is nodig om onze woon- en werkomgeving zo te transformeren dat deze bijdraagt aan klimaat- en biodiversiteitsdoelstellingen.'

In de Brabantse praktijk zien we dat de urgentie om op korte termijn woningen te realiseren de afgelopen jaren dominant is. Daarbij lijkt de politiek zich steeds minder rekenschap te geven van de noodzaak en kansen van inbreiding en verdichting. De gemeenten in Brainport zetten in de praktijk nog vooral in op de te realiseren woningen. De investeringen die nodig zijn voor voorzieningen en mobiliteit blijven achter, ondanks dat de beleidsintenties anders beloven. Binnenstedelijk lijkt wonen bovendien de ruimte voor werken te verdringen, terwijl de behoefte voor binnenstedelijke ruimte van maak- en productiebedrijven toeneemt. Voor bedrijventerreinen geldt dat de vraag naar grootschalige terreinen doorzet, nog steeds als gevolg van logistiek maar ook door de potentiële groei van circulaire productie en de gewenste strategische autonomie (Ministerie van EZK, 2023).

Houd vast aan geformuleerde uitgangspunten

Wij pleiten ervoor stevig vast te houden aan de geformuleerde uitgangspunten: om te sturen op binnenstedelijke kwaliteit en samenhang en de lange termijn niet uit het oog te verliezen. Om te kiezen voor de economie van de toekomst en terughoudend te zijn ten opzichte van ruimteclaims van bedrijven die regionaal weinig toevoegen, die leiden tot grote ruimtedruk en niet bijdragen aan verduurzaming. Sturen op kwaliteit en schaarste moet top of mind zijn in de hoofden en het handelen van bestuurders, RO-mensen én andere relevante stakeholders: om nee te zeggen tegen al te gemakkelijke oplossingen en creatief te zijn in hoe het anders kan. Hierin is de provincie mee aan zet, maar samenwerking met partners is cruciaal.

Brabant kan deel van de oplossing zijn in een nieuw ruimtelijk verhaal voor heel Nederland. In zijn betoog 'Zandstad als ruimtelijk concept voor heel Nederland' pleit Joks Janssen voor een gerichte versterking van de stedenband die op de zandgronden in Zuid- en Oost-Nederland is gesitueerd.

Als oplossing voor de nationale verstedelijkingsambities en in lijn met de conclusies uit het RLI-rapport 'Elke regio telt'. Dat vraagt dan wel dat het Rijk stevig investeert in de openbaar vervoersinfrastructuur en het bodemwatersysteem.

<https://www.gebiedsontwikkeling.nu/artikelen/de-zandstad-als-ruimtelijk-concept-voor-heel-nederland/>

De dynamiek van de ruimtevraag voor wonen en werken in Brabant moet ook worden benut om te vergroenen, te verduurzamen en tot kwaliteitsverbetering te komen, zowel binnenstedelijk en op bestaande bedrijventerreinen als bij het aanboren van nieuwe ruimte. Steeds meer bedrijven zijn al bereid om samen te werken in energiehubs (RLI, 2023).

Het meegeven van randvoorwaarden aan nieuwe of extra ruimtevragers wordt een steeds beproefdere werkwijze ⁱⁱ, maar is nog geen generiek en consistent beleid. Dat vraagt om een gezamenlijke aanpak van Rijk, provincie én gemeenten. Een stap verder zetten is het verkennen waard: bedrijfsvestiging toestaan als deze bedrijven een positieve bijdrage leveren aan ecologie en landschap, voorzien in eigen water en energiebehoefte en circulair werken.



5. Ontwikkel het ruimtelijk instrumentarium door

De kanteling in ruimtelijk denken vraagt ook om vernieuwing van het ruimtelijk instrumentarium om gewenste ontwikkelingen te kunnen faciliteren. Niet alles kan immers via wetgeving en regels worden ingevuld. Brabant kent al een rijke traditie om ruimtelijke ontwikkelingen ook langs andere routes te faciliteren en tot uitvoering te brengen. Er is met de groen-voor-rood-regelingen al 20 jaar ervaring opgedaan met het bieden van ruimte voor bouwen in het buitengebied, mits andere kwalitatieve randvoorwaarden werden ingevuld. Met de Brabantse Herstructureringsmaatschappij voor Bedrijventerreinen (BHB) werd ooit beoogd om tot een integrale kwaliteitsslag op werklocaties te komen. Met VABIMPULS is de afgelopen jaren ervaring opgedaan om ondernemerschap in het buitengebied via de route van vrijkomende agrarische bebouwing een stap verder te brengen en zo omgevingskwaliteit te kunnen realiseren. Het ruimtelijk voorstel kan de aanleiding zijn om met een frisse blik naar deze instrumenten te kijken: aan de groen-voor-rood-regelingen kan de inzet op blauwe waarden worden toegevoegd. Het is misschien tijd voor een BHB 2.0. Voor het succes van de keukentafelgesprekken bij VABIMPULS met gestopte en stoppende boeren moet nu vaart worden gemaakt om te komen tot een goede ondersteuningsinfrastructuur voor het buitengebied met partijen in de regio ([BrabantAdvies, 2023](#)).

Grondstrategie is hard nodig

Om regie te nemen en nieuwe publieke belangen ruimtelijk te kunnen borgen, is grondbeleid onmisbaar. Het sterk gereguleerde grondbeleid in Nederland leidt nu tot grote prijsverschillen tussen grond met een agrarische bestemming, een woonbestemming of bedrijfsvestiging. Wonen levert nu veel meer op dan ruimte voor bedrijvigheid, een agrarische bestemming levert zelfs een factor honderd minder op. Veel wordt nu nog aan de markt overgelaten en onteigening is inmiddels een politiek beladen interventie. Als de provincie wil sturen op de toekomstige ruimtelijke keuzes, is het hard nodig om een grondstrategie op te stellen om haar rol te kunnen bepalen in gebiedsontwikkelingen en daarin samen met gemeenten en waterschappen op te trekken. Dat is vooral relevant om de minder kapitaal-krachtige functies, zoals natuurinclusieve landbouw, een plek te blijven geven. De provincie heeft deze intentie al aangekondigd. Daarbij kan de provincie voortbouwen op de ervaringen van het provinciaal Ontwikkelbedrijf (campusbeleid) en het Groen Ontwikkel Bedrijf (grond- en pachtstrategieën voor natuurontwikkeling, ook in samenwerking met agrariërs en de samenleving).



3. MET HET RUIMTELIJK VOORSTEL BRABANT IN

Goede duiding van de kaarten en keuzes in het ruimtelijk voorstel is essentieel voor het vervolg

Het ruimtelijk voorstel is een openingsbod richting Rijk, regio's, gemeenten, waterschappen en inwoners om het proces van ontwikkelen, afwegen en kiezen in te gaan. Daarbij is de eerste essentiële stap om de kaarten uit het ruimtelijk voorstel goed te duiden, zodat de informatie op de kaarten juist geïnterpreteerd wordt. Het duiden van kaarten waarin onderwerpen zijn gerelateerd is complex. De kaarten verschillen van betekenis en geven ruimte voor eigen interpretatie. De 'Brabantse basis'-kaart geeft de huidige situatie weer, terwijl de perspectiefkaart Natuur en landbouw met de overgangsgebieden een nieuwe beleidsrichting laat zien. De perspectiefkaart Ordenende netwerken voor energie en (circulaire) economie presenteert weer mogelijke keuzes, die mede afhankelijk zijn van de keuzes die landelijk in het Programma Energiehoofdstructuur worden gemaakt. Een juiste interpretatie van de kaarten is nodig om in het vervolgproces het gesprek met de Brabantse partners goed te kunnen voeren. Daarbij pleiten we ervoor om bij de bespreking van de perspectiefkaarten ook gezondheid en (verschillen in) sociaaleconomische ontwikkeling te thematiseren. De datahub en het werkboek zijn mooie instrumenten die helpen in het vervolgproces om uitwerking te geven aan de inhoud. In aanvulling daarop liggen er nog volop mogelijkheden om ook nieuwe technieken en tools te benutten: denk aan een goede digitale ondersteuning met bijvoorbeeld digital twins.

'Het narratief van Brabant zit in de kaarten. Not the media, but the map is the message.'

Focusgebieden. Duiding is noodzakelijk

In het ruimtelijk voorstel kiest de provincie voor een viertal focusgebieden: NOVEX-gebied De Peel, Powerport Moerdijk, de Naad van Brabant, Het Groene Woud en Brainport. Dit zijn gebieden waar opgaven en transities zich stapelen, urgent zijn en een grote ruimtelijke impact hebben. In deze gebieden staat de omgevingskwaliteit onder druk en zien we, ondanks de samenhangende analyse, in de praktijk nog een traditionele benadering van opgaven. Met de duiding daarvan ontstaat een concreter beeld en inkleuring van een meer samenhangende koers en de keuzes in deze gebieden. Maar ook in andere regio's stapelen de vraagstukken zich op die om integrale oplossingen vragen. De keuze voor deze focusgebieden zal leiden tot vragen over de betekenis ervan voor het vervolg. Het is dus noodzakelijk om de functie en status van 'focusgebied' goed te duiden, te onderbouwen waarom de keuze voor deze gebieden logisch is, wat de betekenis is van niet-focusgebieden en aan te geven hoe de provincie hier in het vervolgproces mee om wil gaan, vanuit de gedachte dat ook in Brabant 'Elke regio telt'.



De provinciale rol in het vervolg: vanuit het gebied met partnerschap, lef en lenigheid

Het Brabants ruimtelijk voorstel moet vertaling en uitvoering krijgen in de regio's en gemeenten. Afhankelijk van de situatie zal de provincie moeten samenwerken, faciliteren of sturen. Dit vereist partnerschap, lef en lenigheid. Participatie vraagt om de dialoog voeren in gebieden over achterliggende waarden, ruimte voor meerwaarde bieden en bouwen op de kracht van verhalen. Omgaan met complexiteit en acteren op verschillende schaalniveaus vraagt om flexibiliteit. Soms is het zaak gemeenten te helpen om in de regio een gelijk speelveld te creëren, bijvoorbeeld om ook de dorpen in positie te brengen zoals in de schaa sprong in de Brainport-regio. Soms vraagt het om het innemen van een positie richting marktpartijen om ongewenste effecten te voorkomen. En soms betekent het ook vertrouwen geven aan de regio's om tot eigen oplossingen te komen. De provincie kan een rol spelen in het faciliteren van een open gesprek over verschillen en overeenkomsten tussen belangen van betrokken partijen, het afspreken van spelregels voor samenwerking en te reflecteren op de uitvoering daarvan (RVS 2023, BrabantAdvies 2023). Soms moet er lef zijn om te durven kiezen voor kwaliteit: wat kan wel waar en hoe, en is tegendruk nodig richting gemeenten. De rol van de provincie wordt dus situationeel bepaald: vanuit het gebied, met belanghebbenden en inwoners als het kan, sturend als het moet. Maar ook ondersteunend en faciliterend, met grondbeleid en gebiedsfondsen.

‘De provincie is als het ware de mecaniciens die tijdens de wielrenwedstrijd aan de slag is.
De uitvoering draait volop en je sleutelt aan draaiende tandwielen.
Dit vraagt om een zelfbewuste houding, om weten wat je doet en om lef.’

De provinciale rol nader geduid: situationeel bepaald, partnerschap, lef én lenigheid vereist

1. Sturing op de Brabantse structuren en kwaliteiten, ook beschermen en behouden. De spelregels duiden en borgen. ‘Nee’ is ook een antwoord. En ‘nee’ kan aanleiding zijn om gezamenlijk op zoek te gaan naar betere oplossingen.
2. Van functionele naar situationele sturing: niet de functie in het bestemmingsplan is leidend, maar de condities van de omgeving zijn leidend.
3. De ‘teflon laag’ zijn voor rijksbeleid richting regio's en gemeenten en het Rijk een spiegel voorhouden.
4. Richtinggevende principes met stakeholders vertalen naar uitvoering en sturing op doelen.
5. Tijd creëren en leren in en van gebiedsprocessen.
6. Kennisinfrastructuur benutten en kennis en data inbrengen in gebiedsprocessen.
7. Ondersteunend ruimtelijk en financieel instrumentarium ontwikkelen en het stroomlijnen van de middelen organiseren.
8. Ontwerpkracht in gebiedsprocessen helpen organiseren.

Het ruimtelijk voorstel benutten als aanjager van koersverandering

Het ruimtelijk voorstel is van zichzelf al complex en heeft vanuit Gedeputeerde Staten geen formele status meegekregen. Het voorstel ‘landt’ in een complexe omgeving waarin veel in beweging is en met onzekerheden omgeven. Gemeentelijke omgevingsplannen krijgen vorm, gebiedsprocessen zijn opgestart en veel landelijk beleid, inclusief de Nota Ruimte, is nog niet uitgekristalliseerd. Deze processen lopen geenszins lineair.

‘Het verhaal van de ruimtelijke toekomst van Brabant wil je laten landen in de hoofden van bestuurders en ambtenaren van gemeenten en het liefst van alle Brabanders. Voor een gezamenlijke missie en een aanstekelijk perspectief zijn andere dingen nodig dan beleidsnota's. Zoals Carnaval Festival, het verwonderlied, de missie en visie van de Efteling uitdraagt.’

Het ruimtelijk voorstel heeft voor de provincie zelf al toegevoegde waarde gehad, omdat het dwingt tot een integraal perspectief op alle sectorale opgaven uit de beleidskaders. Buiten het provinciegebouw ligt die noodzaak er ook en is het zaak om de verbinding te maken met gemeentelijke omgevingsplannen en gebiedsgericht beleid. Met de tijdsdruk die nu op het proces staat, constateren we dat de organisatie- en coördinatiekracht tussen de regio's en tussen gemeenten verschilt en dat gemeenten daarom verschillend zijn aangehaakt bij het ruimtelijk voorstel.



Lokale bestuurders hebben het debat nog niet kunnen voeren en de effecten nog niet kunnen doorgronden. Bovendien zijn de personeelskracht en beperkte uitvoeringskracht bij gemeenten een serieus aandachtspunt voor het draagvlak en de uitvoering ([BrabantAdvies 2023](#)). De provincie moet daar rekenschap van geven: handreikingen richting gemeenten om kennis en nieuwe routines te ontwikkelen zijn gewenst. Ook het Rijk moet rekenschap geven van deze complexiteit.

Juist het feit dat het ruimtelijk voorstel géén formele status heeft, geen einde kent maar het begin is van een iteratief proces, biedt ook kansen. Publieke besluitvorming is een levend landschap en beleid wordt pas succesvol als anderen het waardevol vinden en helpen te realiseren ([Teisman, 2023](#)). Wat we daarbij expliciet benadrukken is dat de uitvoering in gebiedsprocessen is gebaat bij tijd en een iteratief proces: veel actoren die elkaar moeten gaan begrijpen en gezamenlijk moeten kunnen leren om de vaak gestapelde ambities te realiseren. Knelpunten in de uitvoering moeten bovendien terug op de beleidstafel kunnen landen.

Het iteratief proces moet erop gericht zijn het ruimtelijk beleid steeds verder aan te scherpen, juist op basis van de lessen uit de uitvoering.

Tussenruimte benutten

Voor de disciplinerende werking van het ruimtelijk voorstel is bovendien niet alleen harde 'sturing' via RO-beleid relevant, minstens zo belangrijk is het benutten van 'tussenruimte': het opzoeken van gemeenten en regio's, het benutten van informele settings, ruimte geven aan inspiratie, gezamenlijk het narratief en beeld verder ontwikkelen en het inrichten van een lerende ontwerpende aanpak met relevante stakeholders. Dat betekent ook dat de uitwerking ervan losser kan komen van de bureaucratie en de beleidsmolens waarin tijd en procedures dominant zijn.

Ook Provinciale Staten moeten oog hebben voor deze procesmatige en meer gebiedsgerichte en ontwerpende invulling en kunnen hierin een rol vervullen. De werkwijze van een Statenwerkgroep is beproefd in dit type trajecten. Om ruimte te vinden voor kennis en verdieping, het narratief mee helpen vormen, de dialoog te voeden in de Staten zelf en verbindingen te leggen met raadsleden in de regio's en gemeenten.

De energie en betrokkenheid van inwoners benutten

Het aanbieden van het ruimtelijk voorstel aan het Rijk is de start, een komma, zoals wordt geschetst. De provincie gaat de komende periode benutten om participatie vorm en invulling te geven. Dat is een fundamentele keuze: de provincie kan het ruimtelijk voorstel inzetten als middel om de burgerbetrokkenheid de komende 30 jaar vorm te geven. Om de energie die er is in de Brabantse samenleving te ontlokken, te benutten en te stimuleren.

‘Bouw niet aan Brabant voor het Rijk, maar bouw aan Brabant voor de Brabanders.’

De inwoner is door tijdsdruk en het abstractieniveau van het ruimtelijk voorstel nu nog niet in beeld. Dat terwijl burgerbetrokkenheid cruciaal is bij zowel het maken en uitvoeren van beleid voor grote leefomgevingsvraagstukken (PBL, 2023a). Dat kan op verschillende manieren. Het organiseren van betrokkenheid kan verschillende vormen krijgen, rekening houdend met dimensies als lange en korte termijn, ruimtelijke schaal en zeggenschap. De ontwikkeling van burgerfora of toekomstverkenningen zijn mogelijke vormen om de maatschappelijke dialoog te voeren. Hoe kijken we naar de toekomst van Brabant? Wat betekent dat voor de ruimtelijke inrichting? Wat betekent dit voor het eigen gedrag? Hoe voorkomen we afwenteling? Hoe borgen we zachttere waarden als gezondheid en een omgeving die uitnodigt tot sociale contacten? De provincie kan met kennispartijen en gemeenten verkennen op welke manier ook inwoners op dit abstractere niveau betrokken kunnen worden. De ontwikkeling van een generatietoets (BrabantAdvies, 2023) kan bijdragen om de perspectieven van huidige en toekomstige generaties te betrekken. Maar ook creatieve vormen verdienen aandacht. Bijvoorbeeld door prijsvragen uit te schrijven om erfgoed en kunst in te zetten om de vraagstukken van vandaag en morgen inzichtelijk te maken. Of een rondreizende plek in te richten om het gesprek over de ruimtelijke keuzes levend(ig) te houden.

Hoe concreter beleid wordt, des te belangrijker de invulling van betrokkenheid en de rol van gemeenten als primaire overheid. Brabanders redeneren veelal vanuit de eigen leefomgeving en zijn er vaak ook al heel actief. Omgevingskwaliteit kan invulling krijgen door veel meer gebruik te maken van de vindingrijkheid en creativiteit van inwoners. Bovendien is duidelijk dat inwoners veel beter uit de voeten kunnen met plannen, als ze er zelf goed bij betrokken zijn en zich gehoord voelen.

4. TOT SLOT

Met dit Brabants ruimtelijk voorstel is de eerste stap gezet op weg naar een nieuw narratief voor Brabant. Een narratief dat richting geeft aan de toekomst, waarbij de kwaliteiten van Brabant de weg wijzen naar de oplossingen van nu en morgen. Waar de structuur van de beekdalen en de gradiënten in nat en droog, zand en klei de koers helpen bepalen in een veranderend klimaat en leidend zijn voor de nieuwe ruimtelijke opgaven. Waar innovatie en samenwerking de drijvende krachten zijn om in te spelen op de uitdagingen waar Brabant voor staat. En waar de verschillen tussen stad en platteland, tussen de regio's én tussen de Brabanders geen kloof vormen, maar een kracht. Een narratief dat met de Brabantse partners en inwoners vertaling krijgt in een concrete aanpak, om nieuwe praktijken te ontwikkelen, uit te voeren en te leren. Een narratief dat ook vandaag al uitnodigt en oproept tot het zetten van betekenisvolle en geloofwaardige stappen voor het Brabant van de toekomst.



GERAADPLEEGDE BRONNEN

- BrabantAdvies (2017). [Bouwstenen Omgevingsvisie: Sleutelrol voor de bodem bij klimaatverandering](#).
- BrabantAdvies (2019). [vier-toekomstbeelden-van-agrofood-brabant-in-2050-voor-inspiratie-en-dialoog/verkenning agrofood Brabant in 2050](#).
- BrabantAdvies (2021). [Blogreeks sterker uit de coronacrisis: kwaliteitsdenken is leidend bij ruimtelijke inrichting](#).
- BrabantAdvies, 2023. [‘Beweging vanuit vertrouwen, over de toekomst van VABIMPULS’](#).
- BrabantAdvies, Young Professionals Brabant, 2022. [Manifest ‘Geef ruimte aan jongeren’](#).
- BrabantKennis (2023). [Longread lijnen van verschil](#).
- College van Rijksadviseurs (2021). [De 22e eeuw begint nu](#).
- College van Rijksadviseurs (2023a). [Zestien adviezen voor een waardevolle leefomgeving](#).
- College van Rijksadviseurs (2023b). [Brief aan minister De Jonge over PBL Ruimtelijke Verkenning 2023](#).
- Commissie Droogte (2022). [Zonder water, geen later. Naar een omslag in het \(grond\)waterbeheer in Noord-Brabant](#).
- Floor Rusman in de NRC van 23 september
- Geert Teisman, Afscheidsrede 2023. [‘Complexiteit als realiteit waarmee bestuurders en bestuurskundigen worstelen’](#).
- KNMI (2023), klimaatscenario's voor Nederland. <https://www.knmi.nl/kennis-en-datacentrum/achtergrond/kn-mi-23-klimaatscenario-s>.
- Ministerie van EZK (2023). [Programma Ruimte voor Economie](#).
- Planbureau voor de Leefomgeving (2022). [Monitor Nationale Omgevingsvisie 2022](#).
- Planbureau voor de Leefomgeving (2023a). [Betrokken burgers. Onmisbaar voor een toekomstbestendige leefomgeving](#).
- Planbureau voor de Leefomgeving (2023b). [Ruimtelijke verkenning 2023. Vier scenario's voor de inrichting van Nederland in 2050](#).
- Raad voor de Leefomgeving in infrastructuur (2023). [Samen werken: kiezen voor toekomstbestendige bedrijventerreinen](#).
- Raad Volksgezondheid & Samenleving (2023). [De regio als redding](#).
- VNG (2023). [Terugblik commissie Ruimte, Wonen en Mobiliteit, 6 juli 2023](#).

EINDNOTEN

ⁱ Zo roept het College van Rijksadviseurs (2023a) op om de kracht te benutten van sturende netwerken zoals wegen, spoorlijnen, kanalen, energie en data. Aanbod creëert vraag, en sturende netwerken zoals deze bepalen waar wat landt.

ⁱⁱ In ons advies '[toekomstbestendige werklocaties](#)' uit 2019 hebben we gepleit om de inzet op grootschalige logistiek in Brabant veel scherper af te wegen in het licht van de betekenis ervan voor de regionale economie. De grootschalige logistiek heeft in Brabant de afgelopen jaren een ongekende groei gekend. Recent heeft de provincie beleid via de Interim omgevingsverordening ingezet om selectief te clusteren en regionale meerwaarde centraal te stellen en randvoorwaarden mee te geven voor verduurzaming.